

บทที่ 5

บทสรุป

การศึกษา อุปถัมภ์ : ภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรมในเขตอีสานตอนกลาง
มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาความเป็นมา สภาพสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนการดำรงอยู่ของชุมชน
กลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลาง เพื่อศึกษาวิเคราะห์ทัศนคติความเชื่อ รูปแบบทางด้าน
จิตรกรรมและเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในอุปถัมภ์ ในเขตอีสานตอนกลาง และเพื่อศึกษาภาพ
สะท้อนระหว่างอุปถัมภ์กับชุมชน บทบาทและหน้าที่ของอุปถัมภ์ที่ปรากฏในชุมชนกลุ่มวัฒนธรรม
ไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลาง และการดำรงอยู่ของอุปถัมภ์ ในอนาคต

การศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ แนวประวัติศาสตร์สังคมและ
วัฒนธรรม ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร หาข้อมูล และลงพื้นที่เพื่อสำรวจเก็บข้อมูลที่มีส่วนเกี่ยวข้อง
จากการศึกษาสภาพความเป็นมาของชุมชน รูปแบบลักษณะของอุปถัมภ์ ตลอดจนภาพสะท้อนที่
ปรากฏในอุปถัมภ์และในสังคมอีสานตอนกลาง จากรายละเอียด ข้อมูลต่าง ๆ ที่แสดงไว้ในบทที่ 1
ถึงบทที่ 4 เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษาเอกสาร และการลงสำรวจพื้นที่ ในบทนี้จึงเป็นการสรุป
ข้อมูลและเนื้อหา ตลอดจนแสดงข้อมูลที่เป็นองค์ความรู้ที่ได้จากการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ดังนี้

พระพุทธศาสนา อุปถัมภ์ กับวิถีชีวิตชาวอีสานตอนกลาง

จากข้อมูลทางด้านประวัติศาสตร์ พบว่า ชุมชนในเขตอีสานตอนกลางเป็นชุมชนที่มี
ประวัติศาสตร์มาอย่างยาวนาน กลุ่มคนที่มีจำนวนมากที่สุด คือ กลุ่มไทย-ลาว การตั้งถิ่นฐานของ
ชนกลุ่มนี้ มาจากเหตุผลทางการเมืองการปกครอง ความขัดแย้งในอำนาจเมืองเดิม และความ
ต้องการที่จะขยายอำนาจการปกครองไปยังที่ใหม่ กลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในเขตอีสานตอนกลาง
ในช่วงพุทธศตวรรษที่ 23 ถึงต้นพุทธศตวรรษที่ 24 ประกอบด้วย กลุ่มเจ้าหัวครูสีดาวัดโพนเสม็ด
และกลุ่มเจ้าผ้าขาวโสมพะมิตร โดยกลุ่มที่เข้ามาตั้งถิ่นฐาน และเป็นบรรพบุรุษในลุ่มน้ำชี
ตอนกลาง คือกลุ่มที่เข้ามาตั้งเมืองร้อยเอ็ด มหาสารคาม และขอนแก่น เป็นกลุ่มที่แยกมาจากกลุ่ม
นครจำปาศักดิ์ โดยมีเจ้าหัวครูสีดาวัดโพนเสม็ด ส่วนเมืองกาฬสินธุ์เป็นกลุ่มที่อพยพเข้ามาครั้ง
หลัง โดยมีหัวหน้าคือ เจ้าผ้าขาวโสมพะมิตร ชุมชนเหล่านี้ได้ก่อตั้งขึ้นเป็นเมืองและจัดระเบียบการ
ปกครองโดยตำแหน่งต่าง ๆ เช่น เจ้าเมือง อุปฮาด ราชวงศ์ ราชบุตร บริหารเมืองของตนตามขนาด
ความเหมาะสม และความจำเป็นของแต่ละเมือง ซึ่งตำแหน่งทางการเมืองการปกครองดังกล่าว
เป็นแบบแผนการปกครองที่เอามาจากอาณาจักรกรุงศรีสัตนาคนหุตล้านช้างเวียงจันทน์นั่นเอง

ผลจากการที่มีผู้นำกลุ่ม หรือบรรพบุรุษที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาจากล้านช้าง ทำให้รูปแบบวิถีชีวิต รวมไปถึงลักษณะสังคมและวัฒนธรรมของชุมชนไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลาง ยังคงยึดถือปฏิบัติตามแบบของบรรพบุรุษ คือการนับถือพระพุทธศาสนาแบบชาวบ้าน ความเชื่อเรื่องผีบรรพบุรุษ ภาษา ขนบธรรมเนียมประเพณีที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินชีวิต ได้แก่ ฮีตสิบสองคองสิบสี่ แม้ภายหลังจะอยู่ภายใต้การปกครองจากไทย ได้รับอิทธิพลในด้านต่าง ๆ ที่มาจากส่วนกลาง ชนกลุ่มนี้ก็ได้รับและปรับให้เข้ากับวิถีวัฒนธรรมเดิมของตน

ธวัช ปุณโณทก (2542) กล่าวว่า อิทธิพลทางพุทธศาสนาที่มีผลต่อวิถีสังคมของกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว กล่าวย้อนไปในอาณาจักรล้านช้างสมัยพุทธศตวรรษที่ 21-22 นั้น พระมหากษัตริย์ได้ใช้กุศโลบายในการปกครองประชาชน หรือไพร่บ้านไทยเมือง โดยใช้สถาบันศาสนาเป็นแกนนำในการควบคุมความประพฤติของประชาชน นั่นคือ พระมหากษัตริย์ทรงทำนุบำรุงพระศาสนา ให้พระเถระ พระภิกษุสามเณรได้ปฏิบัติธรรมโดยสะดวกตามฐานานุรูป ซึ่งพระเถระเหล่านั้น เป็นที่เคารพบูชาของประชาม ก็ได้ทำหน้าที่ในการสั่งสอนพระธรรมตามหลักปรัชญาของพุทธศาสนา หลักธรรมเหล่านั้นได้ทำหน้าที่เป็นสัญญาประชาคม ควบคุมความประพฤติชาวบ้านโดยปริยาย และหลักธรรมเหล่านั้นมีคุณค่าต่อความเชื่อของชาวพุทธมากยิ่งขึ้นกว่ากฎหมายของรัฐ เนื่องจากชาวพุทธย่อมเชื่อว่าเป็นการแสวงหาเนื่อนานุญอันเป็นกุศลผลบุญติดตัวไปทั้งชาตินี้และชาติหน้า ฉะนั้นชาวพุทธจึงยินดีเชื่อฟังด้วยความศรัทธาต่อหลักธรรม และพร้อมที่จะอุทิศตนเป็นผู้ปฏิบัติรับใช้พระเถระและพระศาสนา

ลักษณะทางสังคมและวัฒนธรรม ตลอดจนความเชื่อของชนกลุ่มนี้ เป็นสังคมเกษตรกรรม ซึ่งมีชีวิตความเป็นอยู่เกี่ยวกับที่ดิน การปลูกพืช เลี้ยงสัตว์ ที่เน้นใช้อุปโภคบริโภคภายในครัวเรือน การมีความเคารพนับถือยกย่องผู้อาวุโส มีความรู้สึกผูกพันในกลุ่มเครือญาติอย่างเหนียวแน่น ยึดมั่นในขนบธรรมเนียมประเพณีอย่างเคร่งครัด ยึดถือหลักศาสนาเป็นปรัชญาในการดำเนินชีวิต เคารพนับถือพระสงฆ์มากโดยถือว่าเป็นผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา การนับถือศาสนามักเป็นไปในแนวทางการปฏิบัติ เน้นหนักไปในทางพิธีกรรมทางศาสนา เช่น การทำบุญในวันสำคัญต่าง ๆ ความเชื่อในสิ่งศักดิ์สิทธิ์ และภูตผีปีศาจ จึงทำให้เกิดงานพิธีต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องในการดำเนินชีวิต เช่น พิธีทำบุญ สู่ขวัญ สะเดาะเคราะห์ การไล่ผี เป็นต้น

จากรูปแบบทางสังคมและวัฒนธรรมที่สืบทอดมาจากอาณาจักรล้านช้าง เกิดความสัมพันธ์กับอาณาจักรไทยที่อยู่ใกล้เคียงอย่างใกล้ชิด ทั้งในด้านระบบเครือญาติและการเมืองการปกครอง ความสัมพันธ์โดยรวม ก่อให้เกิดการส่งผ่านวัฒนธรรมต่อกัน วัฒนธรรมที่ผสมผสานกันอย่างหลากหลาย ผ่านกาลเวลาจนหล่อหลอมกลายเป็นอัตลักษณ์เฉพาะตน เป็นวัฒนธรรม

พื้นบ้านอีสานที่ยึดมั่นในพระพุทธศาสนา เป็นหลักเกณฑ์ในการดำเนินชีวิตตั้งแต่เกิดจนตาย ผู้คนจึงมีความผูกพันกับวัดซึ่งเป็นศูนย์รวมจิตใจ และศรัทธาทั้งหมด วัดจึงเปรียบเสมือนเป็นแหล่งรวมของวิทยาการหลายแขนงรวมทั้งศิลปกรรมอีกด้วย รวมถึงการนับถือวิญญาณบรรพบุรุษ ประเพณีความเชื่อการดำเนินชีวิต อีกทั้งองค์ประกอบด้านภูมิประเทศ ภูมิอากาศ ก็ส่งผลให้กับชีวิตประจำวัน และความเคลื่อนไหวในวิถีชีวิตเหล่านี้ล้วนก่อให้เกิดผลงานศิลปกรรมขึ้นโดยเจตนา และโดยความจำเป็นในการดำรงชีวิต

วัดในเขตอีสานตอนกลางจำนวน 16 วัด ที่กระจายอยู่ทั่วไปในบริเวณต่าง ๆ ข้อมูลจากการศึกษา ประวัติความเป็นมาของวัด การสร้างลัทธิ ตลอดจนการเขียนสุปแต่้ม พบว่า ลักษณะรูปแบบในช่วงแรกของการเขียนสุปแต่้ม ได้รับอิทธิพลมาจากการเขียนจิตรกรรมฝาผนังรุ่นเก่าในลาว ซึ่งล้วนแต่เป็นงานที่ได้รับแบบแผนมาจากจิตรกรรมฝาผนังในสมัยรัชกาลที่ 3 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ แต่ปัจจุบันก็พบได้น้อยมาก เท่าที่หลงเหลืออยู่ เช่น วัดไตรภูมิคนาจารย์ จังหวัดร้อยเอ็ด เป็นต้น รูปแบบการเขียนในช่วงแรก ๆ อิทธิพลทางวัฒนธรรมล้านช้าง ยังคงมีปรากฏให้เห็นในสุปแต่้มอยู่บ้าง ส่วนสุปแต่้มที่เขียนขึ้นในช่วงหลังอยู่ในช่วงรัชกาลที่ 4 ถึง รัชกาลที่ 5 แม้จะมีรูปแบบที่เรียบง่ายตามวิถีของช่างพื้นบ้าน แต่ก็ยังรับเอารูปแบบเดิมในช่วงก่อนหน้ามาปรับเขียนในรูปแบบของตน

การลงพื้นที่สำรวจวัดที่ปรากฏสุปแต่้มบนผนังลัทธิอีสาน ในเขตอีสานตอนกลาง ได้แก่ วัดในจังหวัดกาฬสินธุ์ จังหวัดขอนแก่น จังหวัดมหาสารคาม และจังหวัดร้อยเอ็ด ประกอบไปด้วยวัด 16 แห่ง โดยสรุปรายละเอียด ดังนี้

1. วัดประสิทธิ์ไชยาราม บ้านหนองสอ ตำบลลำปาว อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ปรากฏภาพด้านใน เรื่องพุทธประวัติ ตอนเวสสันดรชาดก และรามเกียรติ์
2. วัดอุดมประชาชาธิ์ บ้านนาจารย์ ตำบลนาจารย์ อำเภอเมือง จังหวัดกาฬสินธุ์ ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก พิธีเผาศพ และวิถีชีวิตชาวบ้าน
3. วัดไชยศรี บ้านสาวะถี ตำบลสาวะถี อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ ลีนไซ นรกภูมิ และวิถีชีวิตชาวบ้าน
4. วัดมัสฌิมวิทยาราม บ้านลาน ตำบลบ้านลาน อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก และวิถีชีวิตชาวบ้าน

5. วัดสนวนวารีพัฒนาราม บ้านหัวหนอง ตำบลหัวหนอง อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก สิ้นไช นรกภูมิ และวิถีชีวิตชาวบ้าน

6. วัดสระบัวแก้ว บ้านวังคูณ ตำบลหนองเม็ก อำเภอหนองสองห้อง จังหวัดขอนแก่น ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ สิ้นไช นรกภูมิ พระลักพระลาม และวิถีชีวิตชาวบ้าน

7. วัดโพธาราม บ้านดงบัง ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก สิ้นไช พระมาลัย และวิถีชีวิตชาวบ้าน

8. วัดป่าเรไร (วัดบ้านหนองพอก) บ้านหนองพอก ตำบลดงบัง อำเภอนาดูน จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ นรกภูมิ เวสสันดรชาดก พระลักพระลาม และวิถีชีวิตชาวบ้าน

9. วัดยางทองวราราม บ้านยาง ตำบลบ้านยาง อำเภอบรบือ จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก และวิถีชีวิตชาวบ้าน เช่น การคลอด การเผาศพ เป็นต้น

10. วัดตาลเรือง บ้านโคกกลาง ตำบลเขวไร่ อำเภอกุสุมาลย์ จังหวัดมหาสารคาม ปรากฏภาพด้านนอก เรื่องพุทธประวัติ สิ้นไช พระมาลัย นรกภูมิ และวิถีชีวิตชาวบ้าน

11. วัดกลางมิ่งเมือง เทศบาลเมืองร้อยเอ็ด ตำบลในเมือง อำเภอเมือง จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพด้านนอก เรื่องพุทธประวัติ รามเกียรติ์ สิ้นไช 12 ปีนักขัต และวิถีชีวิตชาวบ้าน

12. วัดไตรภูมิคณาจารย์ บ้านตากแดด ตำบลหัวโพน อำเภอสุวรรณภูมิ จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพด้านใน เรื่องพุทธประวัติ พระมาลัย รามเกียรติ์ และวิถีชีวิตชาวบ้าน

13. วัดใต้สูงยาง ตำบลคูเมือง อำเภอเมืองสรวง จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก และวิถีชีวิตชาวบ้าน

14. วัดประตูลัย ตำบลนิเวศน์ อำเภอธวัชบุรี จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก สิ้นไช เทพชุมนุม และวิถีชีวิตชาวบ้าน

15. วัดจักรวาฬภูมิพิณ บ้านหนองหมื่นถ่าน ตำบลหนองหมื่นถ่าน อำเภออาจสามารถ จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพทั้งด้านนอกและด้านใน เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก สิ้นไช พระมาลัย และวิถีชีวิตชาวบ้าน

16. วัดมาลาภิรมย์ บ้านหนองหลิ่ง ตำบลเชียงใหม่ อำเภอโพธิ์ชัย จังหวัดร้อยเอ็ด ปรากฏภาพด้านนอก เรื่องพุทธประวัติ เวสสันดรชาดก พระมาลัย และวิถีชีวิตชาวบ้าน

คติการเขียนอุปถัมภ์เชื่อว่า สร้างขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการสั่งสอนอบรม แนะนำ และก่อให้เกิดความศรัทธา เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา องค์ประกอบการจัดวางรูปแบบเนื้อหาโดยส่วนใหญ่ขึ้นอยู่กับความต้องการของช่างแต้มที่เห็นสมควรว่าจะนำเนื้อหาใดไปลงในตำแหน่งใดของผนัง ล้วนสิ่งที่ใช้เป็นสีฝุ่นหรือสีที่หาได้ตามท้องถิ่น ช่างแต้มที่เขียนอุปถัมภ์ในเขตอีสานตอนกลาง จัดอยู่ในกลุ่มช่างพื้นบ้าน มีทั้งภิกษุสงฆ์ และฆราวาส ซึ่งเป็นผู้ที่มีความรู้ในเรื่องราวทางพระพุทธศาสนาและวรรณกรรมท้องถิ่นเป็นอย่างดี สังเกตได้จากภาพบางภาพที่ปรากฏบนผนัง หากไม่ใช่ผู้ที่มีความรู้ความเข้าใจ คงไม่สามารถถ่ายทอดออกมาเป็นเรื่องราวได้ ในเรื่องของเทคนิคและวิธีการขึ้นอยู่กับลักษณะเฉพาะบุคคล ช่างคนใดที่ได้ฝึกฝนเล่าเรียนมาจากผู้รู้หรือครู ผลงานก็มีลักษณะสวยงามปราณีตกว่าที่อื่น เนื้อหาที่ปรากฏ เป็นเรื่องราวทางพระพุทธศาสนา ภาพพุทธประวัติ ทัศนคติชาดก ที่พบมากที่สุดคือ ตอนเวสสันดรชาดก เรื่องราวทางวรรณกรรมพื้นบ้าน ที่นิยมมากที่สุดคือ เรื่องสินไซ และเนื้อหาเรื่องราวที่สำคัญที่ถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนได้เป็นอย่างดี คือภาพวิถีชีวิตชาวบ้านที่เขียนสอดแทรกไว้ในเรื่องหลักของอุปถัมภ์ แสดงถึงวิถีชีวิตในแง่มุมต่าง ๆ ของชาวบ้าน เช่น การเกิด การทำศพ การทำมาหากิน การแต่งงาน ประเพณี และความเชื่อ เป็นต้น สิ่งที่เป็นลักษณะพิเศษ คือการเขียนตัวอักษรธรรมและตัวอักษรไทยบรรยายกำกับไว้ในแต่ละเรื่องราวที่ปรากฏ รูปแบบที่ผสมผสานระหว่างภาษาภาพและภาษาหนังสือแสดงลักษณะของความไม่เคร่งครัดในการถ่ายทอดผลงานของช่าง นอกจากนี้ยังมีส่วนของการสอดแทรกเนื้อหาทางหลักธรรม คือเรื่องของนรกภูมิ ที่ให้คนละเว่นต่อบาป และเพื่อเป็นหลักให้คนอยู่ร่วมกันในสังคมอย่างสันติสุข คือการประพฤติปฏิบัติ อยู่ในศีลธรรมอันดีงาม

จากการวิเคราะห์ลักษณะสังคมอีสานตอนกลาง เป็นสังคมที่ประกอบด้วย บ้านและเมือง หรือเรียกว่า "สังคมชาวนา" ประกอบด้วย สังคมบ้านกับสังคมเมือง มีความสัมพันธ์กันอยู่ตลอดเวลา ในทางประวัติศาสตร์ และภูมิศาสตร์สังคมแห่งนี้ มีลักษณะที่ค่อนข้างโดดเดี่ยวจากการปกครองจากกรุงเทพฯ เพราะฉะนั้น ลักษณะการปกครอง รูปแบบวิถีชีวิต ตลอดจนการเขียนอุปถัมภ์ จึงมีความเป็นอิสระในการแสดงออกและการสร้างสรรค์ มีลักษณะเป็นพื้นบ้าน แสดงออกซึ่งความซื่อตรง ไม่หลุดพ้นจากความเป็นจริงของสังคม หากเปรียบเทียบกับงานจิตรกรรมฝาผนังในภาคกลางซึ่งเป็นแบบมโนคติ ความเคร่งครัดในระเบียบแบบแผน มีการแบ่งแยกโครงสร้างทางสังคมที่ชัดเจน ตัวอย่างเช่น ภาพเทพ เทวดา ก็เขียนจัดวางไว้กลุ่มหนึ่ง ภาพชาวบ้านก็เขียนจัดวางไว้กลุ่มหนึ่ง ต่างกับอุปถัมภ์ พบว่าภาพที่ปรากฏทุกอย่างมีลักษณะใกล้เคียง ประสานสัมพันธ์สอดคล้องกันในเรื่องราว แสดงถึงความตรงไปตรงมา ความตั้งใจจริงตามแรงปรารถนาของช่าง ตัวอย่างเช่น ภาพสดสงที่วัดสระบัวแก้ว ที่ชาวบ้านมาร่วมกันทำพิธีสดสงให้กับพระลักพระลาม

(ภาพที่ 4-28 หน้า 300) แสดงให้เห็นถึงลักษณะสังคมที่เป็นสังคมแบบเสมอภาค พึ่งพาอาศัยกัน มีกิจกรรมประเพณีในสังคมร่วมกัน นอกจากนี้ท่วงท่าของตัวละครในรูปแต้มก็เขียนไว้อย่างเป็นธรรมชาติตามวิถีชีวิตจริงของคนในสังคม แสดงให้เห็นถึงความมีเสน่ห์ ความเป็นพื้นบ้าน ดังนั้นลักษณะพื้นบ้าน คือ พื้นฐานแห่งอัตลักษณ์อีสาน (จิตวิญญาณ)

นอกจากนี้ความเป็นอัตลักษณ์ที่ค้นพบในรูปแต้มในเขตอีสานตอนกลาง หากเปรียบเทียบกับพื้นที่อื่น ๆ ในบริเวณภาคอีสานก็มีความแตกต่างทั้งลักษณะรูปแบบ กลวิธีทางช่าง เนื้อหาเรื่องราว คือรูปแต้มบริเวณจังหวัดในเขตที่อยู่แถบลุ่มน้ำโขงจะเป็นลักษณะกลุ่มอิทธิพล ศิลปะกรุงเทพฯ ผสมล้านช้าง คือจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนขึ้นโดยช่างในอีสานและในลาว ที่ได้รับอิทธิพลมาจากกรุงเทพฯ และล้านช้างผสมกัน เช่น การเขียนภาพบุคคล ตัวพระ-ตัวนาง และปราสาทราชวัง ที่ยังมีลักษณะช่างหลวง แต่หน้าตาของตัวละครกลับเป็นแบบพื้นบ้าน หรือไม่ได้ลงรายละเอียด มีเพียงเฉพาะลายเส้น ไม่ได้ลงพื้นหรือวรรณะสีแบบช่างหลวง เรื่องราวในกลุ่มนี้ พบเรื่องพุทธประวัติในตอนต่าง ๆ และเรื่องสุริยวงศ์ (ภาพที่ 4-127 หน้า 361) ส่วนกลุ่มอิทธิพลช่างหลวง คือจิตรกรรมฝาผนังที่เขียนแบบไทย ประเพณีอย่างที่พบเห็นในกรุงเทพฯ และเป็นแบบที่เขียนโดยช่างที่ได้เรียนรู้หรือถ่ายทอดความรู้มาจากช่างหลวง ลักษณะงานที่โดดเด่นของกลุ่มนี้ คือรักษาแบบแผนการวาดภาพปราสาทราชวัง ตัวพระ-ตัวนาง วรรณะของสี ที่เป็นแบบประเพณีไว้ รวมทั้งนิยมเขียนเรื่องพุทธประวัติ ทศชาติชาดก และชาดกนอกนิบาต คือ เรื่องจุลปทุมชาดก สำหรับอายุสมัยของจิตรกรรมกลุ่มนี้ คาดว่าน่าจะเขียนขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 4 แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ร่วมสมัยกับจิตรกรรมฝาผนังกลุ่มที่มีอิทธิพลศิลปะรัตนโกสินทร์ในลาว โดยพบที่จังหวัดนครราชสีมา และจังหวัดอุบลราชธานี (ภาพที่ 4-123 หน้า 360) ส่วนกลุ่มช่างพื้นบ้านจากที่ได้กล่าวมา คือ ภาพที่เขียนโดยช่างพื้นบ้าน ซึ่งเขียนและถ่ายทอดกันอยู่ในท้องถิ่น ไม่มีแบบแผนที่แน่นอน เป็นงานที่เขียนอย่างเรียบง่าย แม้ว่าบางแห่งอาจได้รับอิทธิพลมาจากจิตรกรรมฝาผนังแบบจารีตประเพณีบ้าง แต่ก็มีอยู่น้อยมาก เรื่องที่เขียนส่วนใหญ่เป็นเรื่องพุทธประวัติ และทศชาติชาดก โดยให้ความสำคัญกับตอนพระเวสสันดรชาดกมากเป็นพิเศษ นอกจากนี้ยังนิยมเขียนวรรณกรรมท้องถิ่น ที่นิยมมากที่สุดคือเรื่อง สินไซ พระลักพระลาม เป็นต้น และสิ่งที่แสดงความ เป็นอัตลักษณ์ก็คือ ประเพณีท้องถิ่น ความเชื่อ และภาพวิถีชีวิตชาวอีสานพื้นบ้าน

สิ่งที่สะท้อนออกมาจากรูปแต้มนอกจากเนื้อหา เรื่องราว ลักษณะสังคมและวัฒนธรรม ไทย-ลาว ที่ปรากฏความเป็นศิลปะพื้นบ้านที่มีเสน่ห์ สิ่งที่เป็นแก่นสำคัญของการเขียนรูปแต้ม คือ ความศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อพระพุทธศาสนา สะท้อนออกมาในเรื่องของการสอนศีลธรรม หรือหลักในการดำเนินชีวิต จากภาพนรกภูมิที่ปรากฏ ที่เน้นการประพฤติปฏิบัติในศีล 5 เพื่อต้องการให้

คนในสังคมไม่ทำผิดศีลธรรม แม้แต่คุณธรรมที่แทรกไว้ในเรื่องราว เช่น เรื่องเวสสันดรชาดก แง่คิดในเรื่องนี้คือ แสดงตัวอย่างของพระชาติที่ยิ่งใหญ่ด้วยทศบารมี เห็นตัวอย่างการบำเพ็ญบารมีอันยากยิ่งที่มนุษย์ปุถุชนธรรมดาจะทำได้ แสดงให้เห็นถึงความเชื่อ ความศรัทธาในพระพุทธศาสนาที่อยู่คู่กับสังคมไทย-ลาว จากอดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนให้เห็นถึงประเพณีทางศาสนาที่สำคัญเกี่ยวกับการทำบุญ การพึ่งเทศน์มหาชาติให้จบวันเดียวครบบริบูรณ์ ทั้ง 13 กัณฑ์ เป็นเหตุให้สำเร็จตามความปรารถนา และยังแสดงให้เห็นถึงลักษณะวิถีชีวิตความเป็นอยู่ ความเชื่อได้อย่างชัดเจน ส่วนเรื่องสินไซ ให้แง่คิดในเรื่องของความกล้าหาญและความกตัญญู สะท้อนคติความเชื่อของชาวอีสาน เช่น เชื่อในเรื่องการทำนายกลางสังหรณ์ ภูตผีวิญญาณ และหลักในการปกครองบ้านเมืองของกษัตริย์ว่า ต้องเป็นกษัตริย์ที่ทรงทศพิธราชธรรม และเรื่องพระลักพระลาม สะท้อนให้เห็นถึงความสำคัญของการปกครองว่า ผู้ปกครองควรจะมีความเป็นธรรม มีควรเห็นประโยชน์สุขส่วนตนมากเกินไป ประชาชนทั้งหญิงชายย่อมต้องอยู่ร่วมกันในสังคม ควรจะต้องเห็นอกเห็นใจซึ่งกันและกัน ซึ่งทั้งหมดนี้สอดคล้องกับลักษณะสังคมไทย-ลาว ที่เป็นอยู่ แม้ในขณะนั้นสังคมอีสานตอนกลางจะไม่ได้ถูกปกครองจากกฎหมายที่เคร่งครัดจากส่วนกลาง แต่ก็ใช้อุปถัมภ์เป็นตัวกำหนด เป็นกรอบแนวทางในการดำเนินชีวิตให้กับคนในสังคม ให้อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ดังนั้นความสัมพันธ์ของพระพุทธศาสนา อุปถัมภ์ กับวิถีชีวิตชาวอีสานตอนกลาง เป็นสิ่งที่แยกขาดจากกันไม่ได้ ทั้งหมดที่กล่าวมาต่างมีความสำคัญในวิถีชีวิต ประเพณี และต่างเป็นปัจจัยที่ส่งผลให้วิถีชีวิตของชาวอีสานตอนกลางดำรงอยู่อย่างสมบูรณ์

อุปถัมภ์อีสานตอนกลางจะดำรงอยู่ได้อย่างไรในอนาคต

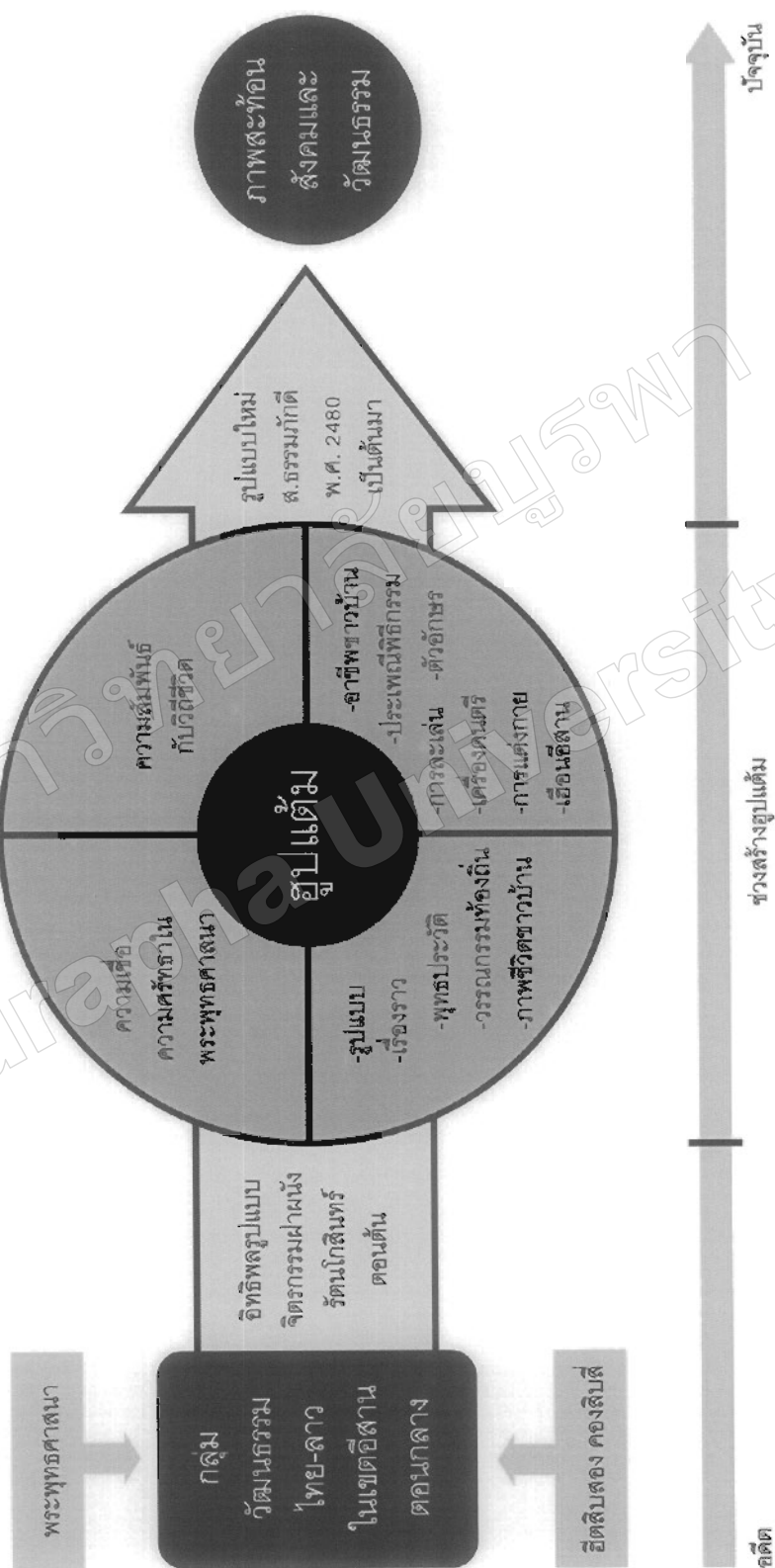
ปัจจุบันสังคมอีสานตอนกลาง ลักษณะสังคมและวัฒนธรรมมีการเปลี่ยนแปลงเป็นสังคมแบบทุนนิยม โดยพิจารณาจากความเจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม การเมืองและเทคโนโลยีสารสนเทศ รูปแบบการใช้ชีวิตมีวิถีชีวิตที่เปลี่ยนจากสังคมชาวนาเป็นสังคมเมือง ลักษณะความสัมพันธ์ของคนในสังคมเริ่มลดน้อยลง แม้แต่ลักษณะครอบครัวก็เป็นครอบครัวเดี่ยว คนในครอบครัวหรือเครือญาติมีกิจกรรมร่วมกันน้อยลงกว่าในอดีตมาก รวมไปถึงความสัมพันธ์กับวัดก็ลดลงไปตามลำดับ กลุ่มคนที่พบเห็นได้ในวัดส่วนใหญ่คือกลุ่มผู้สูงอายุ เนื่องจากบทบาทของวัดเริ่มลดน้อยลงในสังคม ซึ่งเป็นผลจากอิทธิพลจากส่วนกลางหรือเมืองหลวง ได้เข้ามามีบทบาทในรูปแบบวิถีชีวิตมากขึ้นในแทบทุก ๆ ด้าน นอกจากลักษณะทางสังคมที่กล่าวมานี้ อิทธิพลของศิลปวัฒนธรรมก็แผ่ขยายมาสู่สังคมอีสานตอนกลางด้วยเช่นกัน เห็นได้จากตึกรามบ้านช่อง อาคารสถานที่ รวมไปถึงวัดวาอารามต่าง ๆ ก็เปลี่ยนไปปรับเปลี่ยนรูปแบบจากส่วนกลางมาเกือบทั้งหมด

เกิดการรื้อถอนทำลาย เนื่องด้วยคนในสังคมไม่เห็นความสำคัญหรือคุณค่า และรู้สึกว่าเป็นเพียงวัตถุโบราณ ขาดความสวยงาม หากยังมีไว้ก็就会被ดูแลจนกลายเป็นชุมชนล้าหลัง จึงทำให้ศิลปกรรมพื้นบ้านที่ทรงคุณค่านับวันจะสูญหายไป

ลักษณะรูปแบบสถาปัตยกรรมในเขตอีสานตอนกลางในปัจจุบัน รวมไปถึงในเขตอื่น ๆ ของภาคอีสาน มีการเปลี่ยนแปลงไปจากเดิมมาก การเปลี่ยนแปลงไปในรูปแบบเดียวกันเป็นส่วนใหญ่ คือเป็นการเขียนแบบเทคนิคสมัยใหม่ การเขียนที่เน้นความสมจริงมากขึ้น มีมิติ ให้สีสันที่สดใส แต่เรื่องราวยังคงเป็นเรื่องพุทธประวัติและทศชาติชาดก และที่พบมากคือเรื่องเวสสันดรชาดก เพราะยังเป็นเรื่องราวที่นิยมกัน และยังมีกิจกรรมงานบุญที่เกี่ยวกับเรื่องพระเวสสันดรชาดกอยู่จนถึงปัจจุบัน รูปแบบ เทคนิคการเขียนสถาปัตยกรรมในยุคปัจจุบัน มักมีต้นแบบมาจากภาพวาดพุทธประวัติที่ผลิตโดยสำนักพิมพ์ ส.ธรรมภักดี ในช่วงปี พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา ส่งผลให้รูปแบบสถาปัตยกรรมที่เป็นพื้นบ้าน เริ่มลดน้อย ถูกทำลาย และลดคุณค่าลงไปทุกที

ดังนั้น จากความตระหนักถึงปัญหาที่เกิดขึ้น ในช่วงหลังเริ่มมีกลุ่มต่าง ๆ เข้ามามีบทบาทในการร่วมมือเพื่อที่จะปลูกฝังคุณค่าทั้งทางด้านเรื่องราว และคุณค่าทางสุนทรียศาสตร์ของสถาปัตยกรรมให้เป็นที่ประจักษ์แก่สายตาคนในสังคม เริ่มเกิดปรากฏการณ์สถาปัตยกรรมขึ้นในสังคมเป็นระยะ ๆ เกิดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นมามากมาย (ตามที่ได้แสดงรายละเอียดไว้ในบทที่ 4) จากความสัมพันธ์ระหว่างสถาปัตยกรรมกับสังคม ส่งผลถึงบทบาทและหน้าที่ของสถาปัตยกรรมที่ปรากฏให้เห็น แม้สถาปัตยกรรมจะไม่ได้มีบทบาทความสำคัญต่อคนทุกกลุ่มในสังคม แต่สิ่งที่แสดงให้เห็นว่า จากอดีตมาสู่ปัจจุบัน สถาปัตยกรรมได้มีหน้าที่ต่อสังคมเรื่อยมาทั้งทางตรงและทางอ้อม เพราะฉะนั้นไม่ว่าสถาปัตยกรรมจะถูกนำไปประยุกต์ปรับปรุงเปลี่ยนแปลงในรูปแบบใด สังคมเกิดการรับรู้และได้มีการนำสถาปัตยกรรมไปปรับใช้อย่างไร สิ่งที่เป็นแกนหลักของสถาปัตยกรรมคือเพื่อเป็นสื่อกลางในแนวคิด หลักธรรมคำสอน ความเชื่อที่มีมาแต่บรรพชน ที่ได้สะท้อนผ่านสถาปัตยกรรม หรือสื่ออื่น ๆ เพื่อให้เป็นประโยชน์ หรือแนวทางในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ให้เป็นสังคมที่เจริญก้าวหน้าทั้งทางด้านวัตถุและจิตใจ ส่งผลทำให้เกิดการร่วมมือ สร้างความเป็นอัตลักษณ์ และสร้างแนวทางในการอนุรักษ์ สืบสาน ให้ “สถาปัตยกรรม” ดำรงอยู่ในสังคมต่อไป

จากบทสรุปที่ได้เป็นข้อมูลที่น่าเสนอ เพื่อให้เกิดความเข้าใจภาพรวมของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยขอเสนอบทสรุปในรูปแบบแผนภาพ “สถาปัตยกรรมอีสานตอนกลาง” เพื่อให้เกิดความชัดเจน ดังนี้

ภาพที่ 5-1 ยุคใหม่อีสานตอนกลาง

จากภาพ “ฮูปแต้มอีสานตอนกลาง” เห็นได้ว่าชุมชนกลุ่มวัฒนธรรมไทย-ลาว ในเขตอีสานตอนกลางใช้อัตลักษณ์สอง คองสิบสี่ เป็นแบบแผนในการดำเนินชีวิต มีความเชื่อ ความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนา จากความศรัทธาต่อพระพุทธศาสนาส่งผลต่อการสร้างฮูปแต้มที่สร้างขึ้นเพื่อเป็นพุทธบูชา โดยได้รับอิทธิพลรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น ทั้งด้านเรื่องราวเนื้อหา แต่มีการปรับรับให้เหมาะสมกับท้องถิ่น คือ จากรูปแบบจิตรกรรมฝาผนังแบบประเพณีเป็นแบบพื้นบ้าน เรียบง่าย การตีความใหม่ของรูปธรรมและนามธรรม โดยใช้เรื่องราวพุทธประวัติ เนื้อหาวรรณกรรมท้องถิ่น และสอดแทรกภาพวิถีชีวิตชาวบ้าน ฮูปแต้มที่ปรากฏบนผนังแสดงความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวบ้าน ทั้งภาพอาชีพชาวบ้าน ประเพณี พิธีกรรม การละเล่น เครื่องดนตรี การแต่งกาย เอกลักษณ์ และตัวอักษร ภาพเหล่านี้สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่างฮูปแต้มกับชุมชนในเวลานั้น และแสดงถึงความเป็นปัจเจกของงานช่างพื้นบ้านอีสานได้เป็นอย่างดี เมื่อเวลาผ่านไปลักษณะสังคมและวัฒนธรรมเปลี่ยนไป ฮูปแต้มเกิดการเปลี่ยนแปลงไปโดยการรับเอารูปแบบสมัยใหม่ ค่านิยมใหม่ โดยใช้แบบแผนการเขียนภาพแบบสำเร็จรูปจากสิ่งพิมพ์ทางพระพุทธศาสนา ผ่านการใช้จิตรกรรมประเพณีดั้งเดิม คืออิทธิพลการเขียนภาพพุทธประวัติ ของ ส.ธรรมภักดี ช่วงปี พ.ศ. 2480 เป็นต้นมา และได้ส่งผลต่อการเขียนภาพจิตรกรรมฝาผนังของภาคอีสานเกือบทั้งหมด จากพัฒนาการของฮูปแต้มจากอดีตสู่ปัจจุบัน ความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นระหว่างฮูปแต้มกับสังคมเกิดขึ้นตลอดเวลา จากความศรัทธาคือพลังและแรงขับเคลื่อนที่ส่งผลต่อฮูปแต้มจนเกิดภาพสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม ส่งผลให้เกิดการประยุกต์ใช้ ปรับปรุงรูปแบบ เนื้อหา และเรื่องราวที่ปรากฏในฮูปแต้มอีสานตอนกลาง และเกิดความร่วมมือในการอนุรักษ์ต่อไป

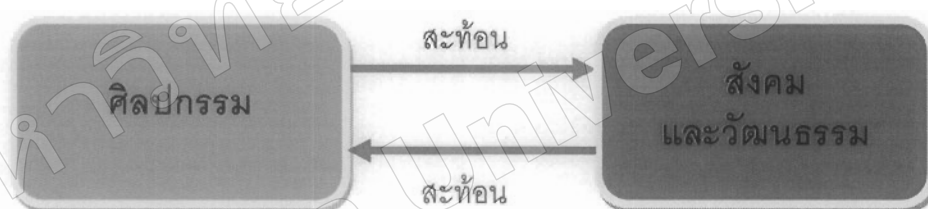
ข้อเสนอแนะ

จากการศึกษาวิจัยฮูปแต้มในเขตอีสานตอนกลาง ทำให้ผู้วิจัยเข้าใจในมิติต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับฮูปแต้ม ทั้งทางด้านประวัติศาสตร์ มานุษยวิทยา สังคมวิทยา และด้านศิลปกรรม ซึ่งเป็นการศึกษาเชิงบูรณาการ ในบริบทของการศึกษาแบบไทยศึกษา

กล่าวได้ว่า งานศิลปกรรมถือเป็นหลักฐานสำคัญ ที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวข้องกับสังคมไทยอยู่ตลอดเวลา จึงถือได้ว่า ศิลปกรรมเหล่านั้น เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ได้เป็นอย่างดี หรือที่เรียกว่า “หลักฐานทางประวัติศาสตร์ศิลปะ” ซึ่งเป็นหลักฐานที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาในเรื่องสถาปัตยกรรม ประติมากรรม และจิตรกรรม ซึ่งในท้องถิ่นหนึ่ง ๆ ก็ย่อมสร้างสรรค์ศิลปะขึ้นมาควบคู่กับพัฒนาการทางสังคมในแต่ละยุคแต่ละสมัย หลักฐานเหล่านี้ได้แก่ โบราณสถาน โบราณวัตถุ ภาพสลัก ภาพเขียนบนฝาผนัง เป็นต้น การศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะทำให้

สามารถกำหนดอายุของเมืองหรือชุมชน ตลอดจนเข้าใจในเรื่องคตินิยม ความเชื่อต่าง ๆ และที่สำคัญหลักฐานดังกล่าวทำให้มองเห็นความสัมพันธ์ทางวัฒนธรรมของบ้านเมืองและชุมชนที่สะท้อนอยู่ในศิลปะเหล่านี้ โดยที่หลักฐานอื่น ๆ อาจไม่ได้กล่าวถึง เหตุฉะนั้นการศึกษาทางประวัติศาสตร์ศิลปะจึงช่วยให้เข้าใจสังคมท้องถิ่นได้เป็นอย่างดี (ธิดา สาระยา. 2552)

เพราะฉะนั้นเมื่อมองเห็นความสำคัญของงานศิลปกรรมกับไทยศึกษา ก็ถือได้ว่าทั้งสองสิ่งเป็นสิ่งที่อยู่ควบคู่กันไป และสามารถสะท้อนซึ่งกันและกันได้ งานศิลปกรรมก็คือ ภาพสะท้อนศิลปวัฒนธรรมในสังคมไทย สังคมไทยซึ่งเป็นสังคมที่เพียบพร้อมด้วยคุณค่าทางศิลปวัฒนธรรม วิถีชีวิต และคุณค่าภูมิปัญญาไทย ที่สั่งสมมานานหลายชั่วอายุคนโดยตลอด ก่อเกิดวัฒนธรรมชุมชนท้องถิ่นที่มีชีวิต มีความรัก ความเอื้ออาทรต่อกัน เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ พึ่งพิงซึ่งกันอย่างต่อเนื่องระหว่างคนกับคน คนกับสังคม สังคมกับฐานทรัพยากรธรรมชาติสิ่งแวดล้อม และความหลากหลายทางชีวภาพ

ภาพที่ 5-2 การศึกษาศิลปกรรมสามารถสะท้อนสังคมและวัฒนธรรม

ส่วนการเข้าใจสังคมและวัฒนธรรมก็เป็นสิ่งที่ช่วยให้เข้าใจศิลปกรรมด้วย

ดังนั้นการศึกษางานศิลปกรรมกับสังคม ยังมีสิ่งที่ยังต้องค้นหาและศึกษาเพื่อหาคำตอบกันในแง่มุมต่าง ๆ ต่อไป และสิ่งที่ผู้วิจัยต้องการเสนอแนะ ในการวิจัยครั้งต่อไป เพราะเห็นว่ายังมีประเด็นอีกมากมาย ที่เกี่ยวข้องกับสุปเต้ามที่น่าศึกษา คือ

1. การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบสุปเต้ามในเชิงลึก ในเรื่องราวคติทางพระพุทธศาสนา
2. การศึกษาลักษณะเทคนิคและวิธีการทางช่างของสุปเต้าม ตลอดจนนำรูปแบบมาพัฒนาต่อยอดเป็นผลงานทางศิลปกรรมที่น่าสนใจ ให้สอดคล้องกับบริบททางสังคม
3. การศึกษาวิเคราะห์เปรียบเทียบสุปเต้ามในเขตภาคอีสานทั้งหมด คือหาความเป็นอัตลักษณ์ในแต่ละพื้นที่ให้ชัดเจนขึ้น
4. การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างสุปเต้ามในลาวกับสุปเต้ามในอีสาน เพื่อหาความเชื่อมโยงกันในมิติทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองการปกครอง

5. การศึกษาวิเคราะห์ความสัมพันธ์ระหว่างจิตรกรรมฝาผนังในภาคกลางกับสุปแต้มในอีสาน เพื่อหาความเชื่อมโยงกันในมิติทางประวัติศาสตร์ สังคม การเมืองการปกครอง

6. การศึกษาจิตรกรรมฝาผนังที่พบในภูมิภาคอื่นของไทย ในลักษณะการศึกษาเชิงบูรณาการในบริบทของไทยศึกษา

7. การพัฒนาหลักสูตรการเรียนการสอนเกี่ยวกับสุปแต้มให้กับโรงเรียนในท้องถิ่นที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับสุปแต้ม เพื่อปลูกฝังค่านิยมและจิตสำนึกให้กับผู้เรียน

8. การศึกษาหาแนวทางในการสืบสาน อนุรักษ์สุปแต้มให้ดำรงอยู่ต่อไป

การศึกษาวิจัย “สุปแต้ม” นั้น ไม่เพียงแต่จะทราบถึงความเป็นมา พัฒนาการทางสังคม และวัฒนธรรม ตลอดจนการดำรงอยู่แล้ว ก็ทำให้ทราบถึงคติความเชื่อ รูปแบบทางด้านจิตรกรรม และเรื่องราวต่าง ๆ ที่ปรากฏในสุปแต้ม ทำให้เห็นถึงภาพสะท้อนระหว่างสุปแต้มกับชุมชน บทบาท และหน้าที่ของสุปแต้มที่ปรากฏในชุมชนต่าง ๆ และการดำรงอยู่ของสุปแต้มในชุมชนนั้น ๆ นอกจากนี้ การศึกษางานด้านศิลปกรรม โดยไม่ได้มุ่งเน้นเฉพาะรูปแบบและสุนทรียศาสตร์ แต่มุ่งเน้นการศึกษาในเชิงสหวิทยาการ อันนำไปสู่องค์ความรู้ที่หลากหลาย ก็นับเป็นการสืบทอด และอนุรักษ์มรดกศิลปวัฒนธรรมของชาวอีสานเพื่อให้คงอยู่คู่ผืนแผ่นดินอีสาน และผืนแผ่นดินไทยสืบต่อไป